

Прыкладныя сцэнарыі зносін па азнаямленні дзяцей са спосабамі словаўтварэння

Старжынская Н.С., Дубініна Д.М.

Авалоданне граматычным ладам мовы, як і маўлення ў цэлым, ажыццяўляецца на аснове пазнавальнага развіцця дзіцяці. Фарміраванне граматычных навыкаў з’яўляецца “спантанейным” (А.Ул.Запарожац) працэсам, гэта значыць, што дзіця “здабывае” мову, яе граматычную сістэму з фактаў маўлення, якое ім успрымаецца падчас камунікацыі з дарослым і ровеснікамі. Дзіця, праяўляючы творчасць, абыгрывае слова або форму, якая спадабалася, актыўна, шматразова выкарыстоўвае іх у ініцыятыўным маўленні. Педагагічнае ўздзеянне на працэс самаразвіцця заключаецца, перш за ўсё, у стварэнні ўмоў для пошукавай актыўнасці дзіцяці ў сферы граматыкі, эксперыментавання са словам і яго формамі. З гэтай мэтай важна выкарыстоўваць дыдактычныя гульні і практыкаванні з граматычным зместам.

Гульні і практыкаванні на ўтварэння назваў людзей і прафесій

Сачыням рыфмоўкі

Мэта: выпрацоўваць арыентыроўку на гучанне граматычных форм, пры дамапозе якіх утвараюцца назвы людзей.

Арганізацыя. Педагаг пытаецца ў дзяцей, ці ведаюць яны, хто такі бягун? (Чалавек, які бяжыць, спартсмен, які займаецца бегам.) А хто такі крыкун? А як вы думаеце, хто такі лежань? А седзень? Вось як тлумачыць гэтыя словы беларускі паэт Васіль Вітка:

Лежань лежма ляжыць,
Седзень седзьма сядзіць,
Бягун бежма бяжыць,

Крыкун крычма крычыць.

Гультай гульма гуляе,

Абібок бок абівае.

- Давайце паўторым, хто што робіць. Паспрабуйце дагаворваць за мной радкі:

Лежань лежма ... (ляжыць),

Седзень седзьма ... (сядзіць),

Бягун бежма ... (бяжыць),

Крыкун крычма ... (крычыць).

Гультай гульма ... (гуляе),

Абібок бок ... (абівае).

- А цяпер давайце паспрабуем расказаць гэты жартоўны вершык інакш. Я буду пачынаць, а вы працягвайце:

Лежма ляжыць... (лежань),

Седзьма сядзіць... (седзень),

Бежма бяжыць... (бягун),

Крычма крычыць... (крыкун),

Гульма гуляе... (гультай)

Абівае бок ... (абібок)

Педагог прапануе паслухаць іншы верш В.Віткі:

Хто чытае, той чытач,

А хто слухае — слухач,

А за ўсіх найболей спраўны,

Хто дапытлівы, цікаўны.

Хто пытае — многа знае,

Сам сабе на вус матае.

- Каго называюць чытачом? А каго слухачом? Мы з вамі таксама можам сачыніць вясёлыя жарты пра розных людзей. Давайце паспрабуем. Я зноў буду пачынаць, а вы – падказваць мне словы:

Хто чытае, той ... (*чытач*),
А хто слухае... (*слухач*),
А глядзіць на ўсіх ... (*глядач*),
Уцякае ... – (*уцякач*).

- Хто здагадаецца, што азначае слова *дзеяч*? (Чалавек, які дзейнічае, многа працуе.)

Абыяк - абібок

Мэта: выпрацоўваць арыентыроўку на гучанне граматычных форм, якія змяшчаюць часціцу *абы*.

Арганізацыя. Педагог прапануе ўспомніць верш В.Віткі “Лежень седзень”:

Лежань лежма ... (*ляжыць*),
Седзень седзьма ... (*сядзіць*),
Бягун бежма ... (*бяжыць*),
Крыкун крычма ... (*крычыць*).
Гультай гульма ... (*гуляе*),
Абібок бок ... (*абівае*).

-Што значыць, абібок бок абівае? (Чалавек нічога не робіць, толькі ляжыць або сядзіць, абівае бакі.) Хто ж такі абібок, як пра яго сказаць іншымі словамі? (Гультай, лянiвы, няўмека...). Пра такога гавораць “Гультай і ляжаць стамляецца”. Чаму? (Свабодныя выказванні дзяцей.)

- У паэта Васіля Віткі ёсць цікавы верш пра такога чалавека. Называецца верш “Абыяк”. Як вы думаеце, хто такі *абыяк*? (Свабодныя выказванні дзяцей.) Вось як пра абыяка расказвае Васіль Вітка:

Абыяку – *абы* як,
Або гэтак, *або* так.
Абыяку – *абы*
Абы збыць *абы*-куды
Абы-што, *абы*-чыё
Абы толькі не сваё.
Абыяк - Абібок.
Вось і весь яго
Урок.

- Хто ж такі абыяк? (Свабодныя выказванні дзяцей.) Як усё робіць абыяк? (Абы-як.) Так, ён робіць *абы*-як, *або* гэтак, *або* ... (Так.) Што ён робіць? (Абы-што.) Куды ідзе? (Абы-куды.) Чаму ў вершы сказана: абыяк - абібок? (Свабодныя выказванні дзяцей.) Давайце с вамі завучым напамяць:

Абыяк - Абібок.
Вось і весь яго
Урок.

Шмат прафесій ёсць на свеце

Мэта: выпрацоўваць арыентыроўку на гучанне граматычных форм, пры дамапозе якіх утвараюцца назвы прафесій.

Матэрыял. Малюнак з выявай сталявара каля мартэнаўскай печы. Можна выкарыстаць малюнкi з выявамі прадстаўнікоў iншых прафесій, якія ўзгадваюцца ў сцэнарыі зносін.

Арганізацыя. Выхавальнік пытаецца, якія прафесіі ведаюць дзеці.
(Адказы дзяцей.) У паэта Леаніда Дайнека ёсць верш, які пачынаецца такімі
словамі:

Шмат прафесій ёсць на свеце,
Не запішаш і ў буквар.
А найлепшая з іх, дзеці, -

...

- Я не буду заканчваць радок з верша, вы мне самі скажыце, якая
прафесія, на ваш погляд, самая лепшая, кім кожны з вас хацеў бы быць.
(Свабодныя выказванні дзяцей.)

- А цяпер давайце паслухаем, пра якую прафесію казаў Леанід Дайнека:

Шмат прафесій ёсць на свеце,
Не запішаш і ў буквар.
А найлепшая з іх, дзеці, -
Сталявар, агню ўладар.

- Як вы думаеце, што робіць сталявар? (Выказванні дзяцей.) *Сталявар
варыць сталь.* Сталь – гэта такі метал.

Бачу здзіўленыя твары,
Чую: “Так не можа быць!”
*Варыць кашу кашавары,
Вараць сокі сакавары,
Як жа можна сталь варыць?*

На завод давайце пойдзем,
Дзе рабочы люд – не госць.
Гляньце, дзеці: на заводзе
Печ мартэнаўская ёсць.

(Паказвае адпаведны малюнак.)

І ў печы той бяskonца
Полымя гудзе, п'яе,
Нібы сто агністых сонцаў
Зачынілі ў яе.

У блакітных акул'ях,
Ад агню прыкрыўшы твар,
Сталь і днём і ноччу варыць ...
(Стал'вар).

- Для чаго патрэбна сталь? З яе робяць усё, што трэба рабіць з металу. Што гэта? (Свабодныя выказванні дзяцей.) Так, гэта рыдлёўкі, малаткі, станкі, рэйкі для паяздоў, нават ракеты і многае іншае.

- Значыць, хто што варыць? Я буду пачынаць радок, а вы заканчвайце:

Вараць кашу ... (кашавары),
Вараць сокі ... (сакавары),
Варыць сталь... (стал'вар),
Варыць цукар ... (цукравар),
Сыры варыць ... (сыравар).

- А што рабяць прадстаўнікі іншых прафесій? Я вам буду называць прафесію, а вы паспрабуйце дагадацца, што кожны ў іх робіць? Што робіць пчал'яр? Стал'яр? Шкляр? Маляр? Камінар? (Дзеці спрабуюць здагадацца, разважаюць.)

- Вы ведаеце, што паэт Васіль Вітка напісаў шмат цікавых вершаў пра розных людзей. Ёсць у яго верш і пра прафесіі. Я буду чытаць вам пачатак кожнага радка, а вы дагаворваць назву прафесіі:

Даглядае пчол ... (пчаляр),
Стол майструе ... (сталяр),
Шыбы ў вокны ставіць... (шкляр),
Сцены беліць... (маляр),
Чысціць комін ... (камінар),
Сыры варыць ... (сыравар),
Ну, а цукар ... - (цукравар).

Як вы думаеце, пра каго гавораць “Хто любіць працаваць, той не будзе доўга спаць”. (Свабодныя выказванні дзяцей.)

Пра дзядзьку Самавара

Мэта: выпрацоўваць арыентыроўку на гучанне граматычных форм, пры дамапозе якіх утвараюцца назвы людзей, мясцовасці.

Арганізацыя. Выхавальнік прапануе паслухаць вясёлы верш, які напісаў украінскі паэт Аляксандр Вратароў. Гэта верш-гульня. Давайце разам пагуляем. Я буду чытаць, а вы дапамагайце, уключайцеся ў гульню.

Выхавальнік чытае верш, у якім дзеці ўгадваюць і вымаўляюць хорам рыфму:

У летні поўдзень на бульвар
Выйшаў дзядзька Самавар.
З ім яго спадарыня – ... (самаварыня).
Дачушкі спадаранькі – ... (самаваранькі).
І сынкі спадарачкі – ... (самаварачкі).
І сябры-таварышы - ... (самаварышы).

- Милы дзядзька, выбачай,
Вы куды панеслі чай?

- Хочам мы на беражку

У цяньку папіць чайку. *А. Вратароў*

Пераклад Н. Старжынскай

-Спадабаўся вам верш? Як вы думаеце, у як можна назваць вуліцу, дзе жыве гэтая сямейка – Дзяцька Самавар, яго жонка Самаварыня і ўсе астатнія? А як бы вы назвалі вуліцу, дзе жывуць звяры – аматары паспаць? Як назваць вёску, што знаходзіцца ў дубовым гаі, дзе расце шмат жалудоў? Дзе разводзяць пчол і атрымліваюць мёд? Як назваць прыпынак у раёне, дзе жывуць мядзведзі? Вожыкі?

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ